

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα)

της 17ης Οκτωβρίου 2024*

«Προδικαστική παραπομπή – Σύναψη δημοσίων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών – Οδηγία 2004/18/ΕΚ – Έννοια του όρου “σύμβαση δημοσίων έργων” – Σύνολο συμβάσεων που περιλαμβάνει σύμβαση επιχορηγήσεως και προσύμφωνο πωλήσεως – Άμεσο οικονομικό ενδιαφέρον για την αναθέτουσα αρχή – Έργο το οποίο ανταποκρίνεται στις επακριβώς οριζόμενες από την αναθέτουσα αρχή ανάγκες – Επιχορήγηση και προσύμφωνο πωλήσεως που συνιστούν κρατική ενίσχυση συμβατή με την εσωτερική αγορά – Οδηγία 89/665/ΕΟΚ – Οδηγία 2014/24/ΕΕ – Συνέπειες εκ της διαπιστώσεως του ανενεργού δημοσίας συμβάσεως – Απόλυτη ακυρότητα ex tunc»

Στην υπόθεση C-28/23,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Okresný súd Bratislava III (πρωτοβάθμιο δικαστήριο τρίτης περιφέρειας Μπρατισλάβας, Σλοβακία), με απόφαση της 16ης Ιανουαρίου 2023, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 24 Ιανουαρίου 2023, στο πλαίσιο της δίκης

NFŠ a.s.

κατά

Slovenská republika konajúca prostredníctvom Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky,

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τέταρτο τμήμα),

συγκείμενο από τους Κ. Λυκούργο (εισηγητή), πρόεδρο του τρίτου τμήματος, προεδρεύοντα του τετάρτου τμήματος, S. Rodin και O. Spineanu-Matei, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona

γραμματέας: I. Illéssy, διοικητικός υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ’ ακροατηρίου συζητήσεως της 1ης Φεβρουαρίου 2024,

* Γλώσσα διαδικασίας: η σλοβακική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η NFŠ a.s., εκπροσωπούμενη από τους M. Čabák, P. Hodál και L. Královič, advokáti,
- η Slovenská republika konajúca prostredníctvom Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky και ο Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, εκπροσωπούμενοι από τους P. Horňák, P. Szabó και M. Tomaschek, advokáti,
- η Σλοβακική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την E. V. Larišová, τον A. Lukáčik και την S. Ondrášiková,
- η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την L. Halajoná, τους M. Smolek και J. Vlácil,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους G. Gattinara, R. Lindenthal και G. Wils,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 11ης Απριλίου 2024,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2004/18/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (ΕΕ 2004, L 134, σ. 114), του άρθρου 2, παράγραφος 1, σημείο 6, στοιχείο γ', της οδηγίας 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις δημόσιες προμήθειες και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/EK (ΕΕ 2014, L 94, σ. 65), καθώς και του άρθρου 2δ, παράγραφος 1, στοιχείο α', και παράγραφος 2, της οδηγίας 89/665/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1989, για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων περί της εφαρμογής των διαδικασιών προσφυγής στον τομέα της σύναψης συμβάσεων κρατικών προμηθειών και δημοσίων έργων (ΕΕ 1989, L 395, σ. 33), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2014/23/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014 (ΕΕ 2014, L 94, σ. 1) (στο εξής: οδηγία 89/665).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της NFŠ a.s. και της Slovenská republika konajúca prostredníctvom Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (Σλοβακικής Δημοκρατίας, ενεργούσας μέσω του Υπουργείου Παιδείας, Επιστημών, Έρευνας και Αθλητισμού της Σλοβακικής Δημοκρατίας), και του Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (Υπουργείου Παιδείας, Επιστημών, Έρευνας και Αθλητισμού της Σλοβακικής Δημοκρατίας, στο εξής: Υπουργείο Παιδείας), σχετικά με προσύμφωνο πώλησεως του εθνικού σταδίου ποδοσφαίρου που επρόκειτο να κατασκευασθεί στη Σλοβακία από την NFŠ.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η οδηγία 89/665

- 3 Το άρθρο 1 της οδηγίας 89/665, το οποίο φέρει τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής και διαθεσιμότητα των διαδικασιών προσφυγής», ορίζει τα εξής:

«1. [...]

[...]

Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε, όσον αφορά τις συμβάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας [2014/24] ή της οδηγίας [2014/23], οι αποφάσεις που λαμβάνουν οι αναθέτουσες αρχές να υπόκεινται στην άσκηση αποτελεσματικών και, ιδίως, όσο το δυνατόν ταχύτερων αναθεωρήσεων, υπό τις προϋποθέσεις που θέτουν στα άρθρα 2 έως 2στ της παρούσας οδηγίας, λόγω του ότι οι αποφάσεις αυτές παραβιάζουν την ενωσιακή νομοθεσία περί διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων ή τους εθνικούς κανόνες μεταφοράς της εν λόγω νομοθεσίας.

[...]

3. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε οι διαδικασίες προσφυγής να είναι διαθέσιμες, σύμφωνα με τους κανόνες που είναι δυνατό να θεσπίζουν τα κράτη μέλη, τουλάχιστον σε οιοδήποτε πρόσωπο έχει ή είχε συμφέρον να του ανατεθεί συγκεκριμένη σύμβαση και το οποίο υπέστη ή ενδέχεται να υποστεί ζημία από εικαζόμενη παράβαση.

[...]»

- 4 Το άρθρο 2δ της οδηγίας 89/665, το οποίο επιγράφεται «Ανενεργό της σύμβασης», ορίζει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε μια σύμβαση να κηρύσσεται ανενεργή από όργανο προσφυγής ανεξάρτητο από την αναθέτουσα αρχή ή το ανενεργό της να προκύπτει από απόφαση του εν λόγω ανεξάρτητου οργάνου σε οιαδήποτε από τις εξής περιπτώσεις:

α) εφόσον η αναθέτουσα αρχή έχει αναθέσει σύμβαση χωρίς προηγούμενη δημοσίευση προκήρυξης σύμβασης στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χωρίς αυτό να επιτρέπεται σύμφωνα με την οδηγία [2014/24] ή την οδηγία [2014/23].

[...]

2. Οι συνέπειες της κήρυξης του ανενεργού των συμβάσεων προσδιορίζονται από το εθνικό δίκαιο.

Το εθνικό δίκαιο μπορεί να προβλέπει την αναδρομική ακύρωση όλων των συμβατικών υποχρεώσεων ή να περιορίζει την εμβέλεια της ακύρωσης στις υποχρεώσεις εκείνες που δεν έχουν εκπληρωθεί ακόμη. Στην τελευταία περίπτωση, τα κράτη μέλη προβλέπουν την εφαρμογή άλλων κυρώσεων κατά την έννοια του άρθρου 2ε παράγραφος 2.

[...]»

- 5 Δυνάμει του άρθρου 2ε της οδηγίας 89/665, το οποίο φέρει τον τίτλο «Παραβάσεις της παρούσας οδηγίας και εναλλακτικές κυρώσεις», τα κράτη μέλη προβλέπουν, σε ορισμένες περιπτώσεις, το ανενεργό της συμβάσεως ή την επιβολή εναλλακτικών κυρώσεων.

Η οδηγία 2004/18

- 6 Σύμφωνα με το άρθρο 1 της οδηγίας 2004/18:

«1. Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, εφαρμόζονται οι ορισμοί που παρατίθενται στις παραγράφους 2 έως 15.

2.

α) Οι “δημόσιες συμβάσεις” είναι συμβάσεις εξ επαχθούς αιτίας οι οποίες συνάπτονται γραπτώς μεταξύ ενός ή περισσότερων οικονομικών φορέων και μιας ή περισσότερων αναθετούσων αρχών και έχουν ως αντικείμενο την εκτέλεση έργων, την προμήθεια προϊόντων ή την παροχή υπηρεσιών κατά την έννοια της παρούσας οδηγίας.

β) Οι “δημόσιες συμβάσεις έργων” είναι δημόσιες συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο είτε την εκτέλεση, είτε συγχρόνως τη μελέτη και την εκτέλεση, εργασιών που αφορούν μία από τις δραστηριότητες που αναφέρονται στο παράρτημα I ή ενός έργου, είτε ακόμη την πραγματοποίηση, με οποιαδήποτε μέσα, ενός έργου το οποίο ανταποκρίνεται στις επακριβώς οριζόμενες από την αναθέτουσα αρχή ανάγκες. Ως “έργο”, νοείται το αποτέλεσμα ενός συνόλου οικοδομικών εργασιών ή εργασιών πολιτικού μηχανικού που προορίζεται να πληροί αυτό καθαυτό μια οικονομική ή τεχνική λειτουργία.

[...]

9. Ως “αναθέτουσες αρχές” νοούνται: το κράτος, οι αρχές τοπικής αυτοδιοίκησης, οι οργανισμοί δημοσίου δικαίου και οι ενώσεις μίας ή περισσότερων από αυτές τις αρχές ή ενός ή περισσότερων από αυτούς τους οργανισμούς δημοσίου δικαίου.

[...]»

Η οδηγία 2014/24

- 7 Το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/24 προβλέπει τα εξής:

«Η παρούσα οδηγία θεσπίζει κανόνες για τις διαδικασίες σύναψης συμβάσεων που πραγματοποιούνται από αναθέτουσες αρχές, τόσο για δημόσιες συμβάσεις όσο και για διαγωνισμούς μελετών, των οποίων η αξία εκτιμάται ότι δεν υπολείπεται των κατώτατων ορίων που προβλέπονται στο άρθρο 4.»

8 Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, ισχύουν οι ακόλουθοι ορισμοί:

1. ως “αναθέτουσες αρχές” νοούνται το κράτος, οι περιφερειακές ή οι τοπικές αρχές, οι οργανισμοί δημοσίου δικαίου ή οι ενώσεις μιας ή περισσότερων από αυτές τις αρχές ή ενός ή περισσότερων από αυτούς τους οργανισμούς δημοσίου δικαίου·

[...]

5. ως “δημόσιες συμβάσεις” νοούνται οι συμβάσεις εξ επαχθούς αιτίας οι οποίες συνάπτονται γραπτώς μεταξύ ενός ή περισσότερων οικονομικών φορέων και μιας ή περισσότερων αναθετουσών αρχών και έχουν ως αντικείμενο την εκτέλεση έργων, την προμήθεια προϊόντων ή την παροχή υπηρεσιών·

6. ως “δημόσιες συμβάσεις έργων” νοούνται οι δημόσιες συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο:

[...]

γ) την υλοποίηση, με οποιαδήποτε μέσα, έργου ανταποκρινόμενου στις απαιτήσεις που ορίζει αναθέτουσα αρχή που ασκεί καθοριστική επίδραση στο είδος ή τη μελέτη του έργου·

[...]».

9 Το άρθρο 83 της ως άνω οδηγίας, με τίτλο «Επιβολή», έχει ως εξής:

«1. Προκειμένου να διασφαλιστεί η ορθή και αποτελεσματική εφαρμογή, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε τουλάχιστον τα καθήκοντα που περιγράφονται στο παρόν άρθρο να εκτελούνται από μία ή περισσότερες αρχές, οργανισμούς ή δομές. Κοινοποιούν στην [Ευρωπαϊκή] Επιτροπή όλους τους σχετικούς φορείς, αρχές ή δομές που είναι επιφορτισμένοι με τα συγκεκριμένα καθήκοντα.

2. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι παρακολουθείται η εφαρμογή των κανόνων των διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων.

Όταν οι αρχές ή οι δομές παρακολουθήσης εντοπίζουν, ιδία πρωτοβουλία ή κατόπιν περιέλευσης σε αυτές πληροφοριών, συγκεκριμένες παραβιάσεις ή συστημικά προβλήματα, έχουν την εξουσία να υποδεικνύουν τα προβλήματα αυτά στις αρχές ελέγχου, στα δικαστήρια ή σε άλλες αρμόδιες αρχές ή δομές, όπως ο διαμεσολαβητής (ombudsman), τα κοινοβούλια των κρατών ή οι επιτροπές τους.

[...]»

10 Το άρθρο 90, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας ορίζει τα ακόλουθα:

«Τα κράτη μέλη θέτουν σε ισχύ τις αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις για να συμμορφωθούν με την παρούσα οδηγία μέχρι τις 18 Απριλίου 2016. [...]»

11 Το άρθρο 91, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2014/24 προβλέπει τα εξής:

«Η οδηγία 2004/18/EK καταργείται στις 18 Απριλίου 2016.»

Το σλοβακικό δίκαιο

Ο νόμος 40/1964

- 12 Το άρθρο 39 του zákonn č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (νόμου 40/1964 περί εισαγωγής του Αστικού Κώδικα), της 26ης Φεβρουαρίου 1964, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, ορίζει τα εξής:

«Είναι άκυρη κάθε δικαιοπραξία η οποία, ως εκ του περιεχομένου ή του σκοπού της, αντιτίθεται στον νόμο ή καταστρατηγεί τον νόμο ή αντίκειται προς τα χρηστά ήθη.»

Ο νόμος 25/2006

- 13 Το άρθρο 3, παράγραφος 3, του zákonn č. 25/2006 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (νόμου 25/2006 περί δημοσίων συμβάσεων και περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως ορισμένων νόμων), της 14ης Δεκεμβρίου 2005, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, προβλέπει τα εξής:

«Δημόσια σύμβαση κατασκευής έργων κατά την έννοια του παρόντος νόμου νοείται η σύμβαση η οποία έχει ως αντικείμενο είτε την εκτέλεση κατασκευαστικών εργασιών είτε συγχρόνως τη μελέτη και την εκτέλεση κατασκευαστικών εργασιών που αφορούν οποιαδήποτε από τις δραστηριότητες που απαριθμούνται στο τμήμα 45 του κοινού λεξιλογίου για τις δημόσιες συμβάσεις [...], ή την εκτέλεση ορισμένης κατασκευής. Ως κατασκευή κατά την έννοια του παρόντος νόμου νοείται το αποτέλεσμα ενός συνόλου κατασκευαστικών εργασιών το οποίο εκπληροί μια οικονομική ή τεχνική λειτουργία, και της οποίας η εκτέλεση ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της αναθέτουσας αρχής ή του αναθέτοντος φορέα.»

- 14 Κατά το άρθρο 147a του νόμου αυτού:

«Εάν αναθέτουσα αρχή, αναθέτων φορέας ή πρόσωπο αναφερόμενο στο άρθρο 7 συνάπτει σύμβαση, σύμβαση παραχωρήσεως, συμφωνία-πλαίσιο ή συμφωνία για την τροποποίηση συμβάσεως, συμβάσεως παραχωρήσεως ή συμφωνίας-πλαισίου κατά παράβαση του παρόντος νόμου, η [Úrad pre verejné obstarávanie (ρυθμιστική αρχή για τις δημόσιες συμβάσεις)] ή ο εισαγγελέας ασκεί, εντός έτους από τη σύναψή τους, αγωγή ακυρώσεως ενώπιον δικαστηρίου.»

Ο νόμος 343/2015

- 15 Το άρθρο 3, παράγραφος 3, του zákonn č. 343/2015 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (νόμου 343/2015 περί δημοσίων συμβάσεων και περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως ορισμένων νόμων), της 18ης Νοεμβρίου 2015, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης (στο εξής: νόμος 343/2015), προβλέπει τα εξής:

«Κατά την έννοια του παρόντος νόμου, ως σύμβαση έργων νοείται σύμβαση η οποία έχει ως αντικείμενο:

[...]

c) την εκτέλεση εργασιών, ανεξαρτήτως της μορφής που έχει καθορίσει η αναθέτουσα αρχή, η οποία ασκεί καθοριστική επιρροή στο είδος ή στη μελέτη της κατασκευής.»

16 Το άρθρο 181, παράγραφοι 1 και 11, του νόμου αυτού ορίζει τα εξής:

«1. Ο προσφέρων, ο υποψήφιος, ο συμμετέχων ή πρόσωπο το οποίο θα μπορούσε να αφορά η ανάθεση συγκεκριμένης συμβάσεως ή συμβάσεως παραχωρήσεως που υπερβαίνει το κατώτατο όριο και του οποίου τα νομίμως προστατευόμενα δικαιώματα ή συμφέροντα εθίγησαν ή θα μπορούσαν να θιγούν από τη διαδικασία της αναθέτουσας αρχής ή του αναθέτοντος φορέα (στο εξής: ενδιαφερόμενος) δύναται, μετά τη σύναψη της συμβάσεως, της συμβάσεως παραχωρήσεως ή της συμφωνίας-πλαισίου, να προσφύγει στο δικαστήριο για την ακύρωση της συμβάσεως, της συμβάσεως παραχωρήσεως ή της συμφωνίας-πλαισίου.

[...]

11. Το δικαίωμα να ζητηθεί η αναγνώριση της ακυρότητας συμβάσεως, συμβάσεως παραχωρήσεως ή συμφωνίας-πλαισίου αποσβέννυται αν δεν προβληθεί

a) εντός 30 ημερών από την ημερομηνία δημοσίευσής, στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* σύμφωνα με τον παρόντα νόμο, της ανακοινώσεως σχετικά με το αποτέλεσμα της διαδικασίας συνάψεως δημοσίων συμβάσεων, εφόσον η ανακοίνωση περιλαμβάνει επίσης αιτιολόγηση της μη δημοσίευσής της προκηρύξεως του διαγωνισμού, της γνωστοποίησεως που χρησιμοποιήθηκε ως προκήρυξη διαγωνισμού, της προκηρύξεως συμβάσεως παραχωρήσεως ή της προκηρύξεως διαγωνισμού,

b) εντός προθεσμίας έξι μηνών

1. από την ημερομηνία δημοσίευσής της ανακοινώσεως για το αποτέλεσμα της συμβάσεως στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εφόσον η ανακοίνωση δεν περιλαμβάνει αιτιολόγηση σύμφωνα με το στοιχείο α)· ή
2. από την ημερομηνία συνάψεως της συμβάσεως, της συμβάσεως παραχωρήσεως έργων ή της συμφωνίας-πλαισίου σε περιπτώσεις άλλες από εκείνες που αναφέρονται στο στοιχείο α) και στο πρώτο εδάφιο.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

17 Με σκοπό την υλοποίηση του σχεδίου για την κατασκευή του εθνικού σταδίου ποδοσφαίρου της Σλοβακίας, η Σλοβακική Κυβέρνηση προέβλεψε, με την απόφαση 400/2013, της 10ης Ιουλίου 2013, ότι το Υπουργείο Παιδείας θα συνήπτε, άνευ διαγωνισμού, μνημόνιο με την εταιρεία Národný futbalový štadión, a. s., η οποία αποτελεί τη δικαιοπάροχο της NFS. Το μνημόνιο, το οποίο συνήφθη στις 11 Ιουλίου 2013, καθορίζει τους όρους επιχορηγήσεως για την κατασκευή του σταδίου, καθώς και τους όρους της κατασκευής του.

18 Στη βάση αυτή, στις 21 Νοεμβρίου 2013, το Υπουργείο Παιδείας συνήψε με τη Národný futbalový štadión σύμβαση επιχορηγήσεως, δυνάμει της οποίας το συγκεκριμένο υπουργείο δεσμεύθηκε να καταβάλει στην ανωτέρω εταιρία επιχορήγηση ύψους 27 200 000 ευρώ με κονδύλια του κρατικού προϋπολογισμού για την κατασκευή του εν λόγω σταδίου (στο εξής: σύμβαση επιχορηγήσεως). Η εν λόγω εταιρία δεσμεύθηκε να χρηματοδοτήσει τουλάχιστον το 60 % του κόστους κατασκευής.

- 19 Στις 10 Μαΐου 2016, το Υπουργείο Παιδείας και η NFŠ συνήψαν την τροποποιητική πράξη αριθ. 1 της συμβάσεως επιχορηγήσεως, η οποία τροποποίησε το σύνολο του κειμένου της συμβάσεως, καταργώντας, μεταξύ άλλων, την αρχικώς προβλεφθείσα υπέρ της Slovenský futbalový zväz (Σλοβακική Ομοσπονδία Ποδοσφαίρου) δυνατότητα να χρησιμοποιεί δωρεάν ορισμένες εγκαταστάσεις του ίδιου σταδίου.
- 20 Αυθημερόν, το Υπουργείο Παιδείας, εξ ονόματος της Σλοβακικής Δημοκρατίας ως μελλοντικού αγοραστή, συνήψε με την NFŠ, ως μελλοντικό πωλητή, προσύμφωνο πώλησεως στο οποίο διευκρινίζονταν οι όροι συνάψεως της συμβάσεως αγοράς του εθνικού σταδίου ποδοσφαίρου της Σλοβακίας (στο εξής: προσύμφωνο πώλησεως). Το προσύμφωνο πώλησεως περιλαμβάνει, στα παραρτήματά του, λεπτομερείς τεχνικές προδιαγραφές και τις υλικές παραμέτρους του σταδίου.
- 21 Η έναρξη ισχύος του προσυμφώνου πώλησεως εξηρτάτο από την τήρηση ορισμένων προϋποθέσεων, μεταξύ των οποίων ήταν η εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής διαπίστωση ότι η επιχορήγηση και το εν λόγω προσύμφωνο συνιστούν κρατική ενίσχυση συμβατή με την εσωτερική αγορά, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ. Η Επιτροπή διαπίστωσε, με την απόφαση SA.46530, της 24ης Μαΐου 2017 (ΕΕ 2017, C 354, σ. 1), ότι τούτο συνέβαινε.
- 22 Εκκρεμούν διάφορες δικαστικές διαδικασίες σχετικά είτε με τη σύμβαση επιχορηγήσεως είτε με το προσύμφωνο πώλησεως. Ενώπιον του Okresný súd Bratislava III (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου τρίτης περιφέρειας της Μπρατισλάβας, Σλοβακία), το οποίο είναι το αιτούν δικαστήριο, η NFŠ υπέβαλε αίτηση προκειμένου να διαπιστωθεί το περιεχόμενο του προσυμφώνου πώλησεως όσον αφορά τον καθορισμό του τιμήματος αγοράς, προκειμένου να ασκήσει το δικαίωμα προαίρεσεως, το οποίο προβλέπεται υπέρ αυτής από το προσύμφωνο πώλησεως, ώστε να πωλήσει το ανεγερθέν κτίριο. Κατά την ανωτέρω εταιρία, το προσύμφωνο πώλησεως είναι έγκυρο και δεν συνιστά δημόσια σύμβαση, διότι δεν θεσπίζει εκτελεστή υποχρέωση εκτελέσεως εργασιών. Επομένως, δεν πρόκειται για σύμβαση εξ επαχθούς αιτίας.
- 23 Αντιθέτως, το Υπουργείο Παιδείας υποστηρίζει, ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, ότι η σύμβαση επιχορηγήσεως και το προσύμφωνο πώλησεως συνιστούν ένα πλήρες σύνολο αμοιβαίων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, το οποίο έχει ως απώτερο σκοπό, λόγω μη διεξαγωγής διαγωνισμού, την καταστρατήγηση του νόμου 343/2015. Ειδικότερα, το προσύμφωνο πώλησεως έχει συναφθεί εξ επαχθούς αιτίας, όπως τούτο φαίνεται από τον τρόπο καθορισμού του τιμήματος αγοράς τον οποίον προβλέπει.
- 24 Το Υπουργείο Παιδείας υποστηρίζει επίσης ότι είχε καθοριστική επιρροή στο σχέδιο του εθνικού σταδίου ποδοσφαίρου της Σλοβακίας το οποίο, δυνάμει της συμβάσεως επιχορηγήσεως, πρέπει να πληροί τις απαιτήσεις που προβλέπονται, όσον αφορά τα στάδια της κατηγορίας 4, από τον Κανονισμό της Ένωσης Ευρωπαϊκών Ποδοσφαιρικών Ομοσπονδιών (UEFA) για την υποδομή των σταδίων. Προσέτι, το εν λόγω υπουργείο όρισε ορισμένες πρόσθετες απαιτήσεις μέσω του ανωτάτου διοικητικού οργάνου του έργου αυτού, της διευθύνουσας επιτροπής και της επιτροπής παρακολούθησεως της κατασκευής του σταδίου, στο οποίο εκπροσωπείτο κατά πλειοψηφία.
- 25 Εξάλλου, οι διάδικοι της κύριας δίκης διαφωνούν ως προς το ζήτημα αν σύμβαση αντίθετη προς τον νόμο 25/2006, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο της διαφοράς της κύριας δίκης, ή προς τον νόμο 343/2015 μπορεί να κηρυχθεί άκυρη μόνο σχετικώς και ex nunc, βάσει των διατάξεων των ως άνω νόμων, όπως υποστηρίζει η NFŠ, ή αν μια τέτοια σύμβαση μπορεί να κηρυχθεί απολύτως άκυρη και ex tunc, δυνάμει του άρθρου 39 του νόμου 40/1964, της 26ης Φεβρουαρίου 1964, περί

εισαγωγής του Αστικού Κώδικα, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο της διαφοράς της κύριας δίκης, όπως υποστηρίζει το Υπουργείο Παιδείας. Η επί του ζητήματος σλοβακική νομολογία είναι αντιφατική.

- 26 Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι η σύμβαση επιχορηγήσεως και το προσύμφωνο πώλησεως είναι αλληλένδετα ως προς τον χρόνο και το αντικείμενο και συνιστούν πλαίσιο αμοιβαίων υποχρεώσεων μεταξύ του Υπουργείου Παιδείας και της NFŠ. Ειδικότερα, η σύμβαση επιχορηγήσεως περιλαμβάνει υποχρέωση του Δημοσίου να καταβάλει την προβλεπόμενη επιδότηση, καθώς και την υποχρέωση της Národný futbalový štadión να κατασκευάσει το εθνικό στάδιο ποδοσφαίρου της Σλοβακίας σύμφωνα με τους όρους που καθορίζει το Υπουργείο Παιδείας και να επιτρέψει στη Σλοβακική Ομοσπονδία Ποδοσφαίρου να χρησιμοποιεί τμήμα του σταδίου. Το προσύμφωνο πώλησεως καθιερώνει, υπέρ της NFŠ, μονομερές δικαίωμα προαίρεσεως πώλησεως το οποίο αντιστοιχεί στην υποχρέωση του Δημοσίου να αγοράσει το ανεγερθέν κτίριο.
- 27 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Okresný súd Bratislava III (πρωτοβάθμιο δικαστήριο τρίτης περιφέρειας Μπρατισλάβας) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Αποτελούν η συμφωνία επιχορήγησης και το προσύμφωνο πώλησης που έχουν συναφθεί μεταξύ υπουργείου (του Δημοσίου) και φορέα ιδιωτικού δικαίου επιλεγέντος εκτός διαγωνιστικής διαδικασίας “δημόσιες συμβάσεις έργων” κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο β΄, της οδηγίας 2004/18 ή του άρθρου 2, παράγραφος 6, στοιχείο γ΄, της οδηγίας 2014/24, όταν η επιχορήγηση αποτελεί κρατική ενίσχυση εγκριθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ΄, ΣΛΕΕ, αντικείμενο δε της σύμβασης επιχορήγησης αποτελεί η υποχρέωση του Δημοσίου να παράσχει επιχορήγηση καθώς και η υποχρέωση του φορέα ιδιωτικού δικαίου να κατασκευάσει κτίριο σύμφωνα με τις οριζόμενες από το υπουργείο προϋποθέσεις και να καταστήσει δυνατή τη χρήση τμήματος της εν λόγω κατασκευής σε αθλητικό οργανισμό και αντικείμενο του προσυμφώνου αποτελεί η αναγνώριση στον φορέα ιδιωτικού δικαίου μονομερούς δικαιώματος προαίρεσης συνιστάμενου στην υποχρέωση του Δημοσίου να αγοράσει την κατασκευή, ενώ οι εν λόγω συμφωνίες συνιστούν ενιαίο πλαίσιο αμοιβαίων υποχρεώσεων μεταξύ του υπουργείου και του φορέα ιδιωτικού δικαίου, αλληλένδετων ως προς τον χρόνο και το αντικείμενο;
- 2) Έχουν το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β΄, της οδηγίας 2004/18 ή το άρθρο 2, παράγραφος 6, στοιχείο γ΄, της οδηγίας 2014/24 την έννοια ότι αντιτίθενται σε ρύθμιση του εθνικού δικαίου κράτους μέλους σύμφωνα με την οποία είναι απολύτως άκυρη (ήτοι εξ αρχής/ex tunc) η δικαιοπραξία της οποίας το περιεχόμενο ή ο σκοπός αντιτίθεται στον νόμο ή καταστρατηγεί τον νόμο ή αντίκειται στα χρηστά ήθη, εφόσον η παράβαση του νόμου αποτελεί κατάφωρη παράβαση των κανόνων σύναψης δημοσίων συμβάσεων;
- 3) Έχουν το άρθρο 2δ, παράγραφος 1, στοιχείο α΄ και το άρθρο 2δ, παράγραφος 2, της οδηγίας 89/665 την έννοια ότι αντιτίθενται σε ρύθμιση εθνικού δικαίου κράτους μέλους σύμφωνα με την οποία είναι απολύτως άκυρη (ήτοι εξ αρχής/ex tunc) η δικαιοπραξία της οποίας το περιεχόμενο ή ο σκοπός αντιτίθεται στον νόμο ή καταστρατηγεί τον νόμο ή αντίκειται στα χρηστά ήθη, εφόσον η παράβαση του νόμου αποτελεί κατάφωρη παράβαση (καταστρατήγηση) των κανόνων σύναψης δημοσίων συμβάσεων, όπως συμβαίνει στην κύρια δίκη;

- 4) Έχουν το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2004/18 ή το άρθρο 2, παράγραφος 6, στοιχείο γ', της οδηγίας 2014/24 την έννοια ότι αντιτίθενται στην *ex tunc* αναγνώριση έννομων αποτελεσμάτων σε προσύμφωνο πώλησης όπως το επίμαχο εν προκειμένω;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

- 28 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2004/18 και το άρθρο 2, παράγραφος 1, σημείο 6, στοιχείο γ', της οδηγίας 2014/24 έχουν την έννοια ότι συνιστά «σύμβαση δημοσίων έργων», κατά τις ανωτέρω διατάξεις, ένα σύνολο συμβάσεων που συνδέει κράτος μέλος με οικονομικό φορέα και περιλαμβάνει σύμβαση επιχορηγήσεως καθώς και προσύμφωνο πώλησεως, συναφθέντα για την ανέγερση σταδίου ποδοσφαίρου, το οποίο σύνολο συμβάσεων δημιουργεί αμοιβαίες υποχρεώσεις μεταξύ του κράτους και του οικονομικού φορέα, στις οποίες περιλαμβάνονται η υποχρέωση κατασκευής του σταδίου ποδοσφαίρου σύμφωνα με τους όρους που καθορίζει το εν λόγω κράτος, καθώς και μονομερές δικαίωμα προαίρεσεως πώλησεως υπέρ του οικονομικού φορέα το οποίο αντιστοιχεί στην υποχρέωση του κράτους να αγοράσει το εν λόγω στάδιο, και χορηγεί στον οικονομικό φορέα κρατική ενίσχυση την οποία η Επιτροπή έχει αναγνωρίσει ως συμβατή με την εσωτερική αγορά.

Επί του παραδεκτού

- 29 Η NFŠ αμφισβητεί το παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, ιδίως για τον λόγο ότι το πρώτο ερώτημα αφορά συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά τα οποία εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει. Συναφώς, η διατύπωση του πρώτου αυτού ερωτήματος περιέχει εσφαλμένες και παραπλανητικές πραγματικές διαπιστώσεις. Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο αναπαρήγαγε άκριτα το κείμενο των ερωτημάτων που πρότεινε διάδικος της κύριας δίκης, ήτοι η Σλοβακική Δημοκρατία, και αγνόησε, κατά παράβαση της θεωρίας περί πράξεως ήδη ερμηνευθείσας διεξοδικώς από το Δικαστήριο (*acte éclairé*), τη νομολογία του Δικαστηρίου κατά την οποία μια σύμβαση δεν συνιστά δημόσια σύμβαση, αν δεν υφίσταται υποχρέωση της οποίας η εκπλήρωση μπορεί να ζητηθεί δικαστικώς.
- 30 Συναφώς, διαπιστώνεται, αφενός, ότι, ακόμη και αν το πρώτο προδικαστικό ερώτημα περιέχει πραγματικές διαπιστώσεις τις οποίες οφείλει να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, ωστόσο αφορά την ερμηνεία διατάξεων του δικαίου της Ένωσης.
- 31 Εξάλλου, κατά πάγια νομολογία, το αιτούν δικαστήριο είναι το μόνο αρμόδιο να διαπιστώσει και να εκτιμήσει τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί, καθώς και να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει το εθνικό δίκαιο. Εναπόκειται στο Δικαστήριο να λάβει υπόψη, στο πλαίσιο της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ αυτού και των εθνικών δικαστηρίων, το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα προδικαστικά ερωτήματα, όπως αυτό προσδιορίζεται στην απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου [απόφαση της 28ης Οκτωβρίου 2021, *X-Beteiligungsgesellschaft* (ΦΠΑ – Διαδοχικές πληρωμές), C-324/20, EU:C:2021:880, σκέψη 31 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

- 32 Αφενός, όσον αφορά το κατά πόσον η ορθή ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης είναι, εν προκειμένω, τόσο προφανής ώστε να μην καταλείπει καμία εύλογη αμφιβολία, αρκεί να υπομνησθεί ότι, μολονότι το γεγονός αυτό, εφόσον αποδεικνύεται, μπορεί να οδηγήσει το Δικαστήριο να αποφανθεί με διάταξη βάσει του άρθρου 99 του Κανονισμού Διαδικασίας, εντούτοις δεν μπορεί να εμποδίσει το εθνικό δικαστήριο να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, ούτε να καταστήσει απαράδεκτο το ερώτημα που υποβλήθηκε (απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2023, Asociația «Forumul Judecătorilor din România», C-216/21, EU:C:2023:628, σκέψη 49 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 33 Συνεπώς, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα είναι παραδεκτό.

Επί της ουσίας

- 34 Εκ προοιμίου, πρέπει να υπομνησθεί ότι η οδηγία η οποία εφαρμόζεται *ratione temporis* στη σύναψη δημόσιας συμβάσεως είναι, κατ' αρχήν, αυτή που ισχύει κατά το χρονικό σημείο κατά το οποίο η αναθέτουσα αρχή επιλέγει το είδος της διαδικασίας που θα εφαρμόσει και δίνει οριστική απάντηση στο ζήτημα αν υφίσταται ή όχι υποχρέωση διεξαγωγής διαγωνισμού για την ανάθεση της εν λόγω δημόσιας συμβάσεως. Αντιθέτως, δεν έχουν εφαρμογή οι διατάξεις οδηγίας της οποίας η προθεσμία για τη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο έληξε μετά την ημερομηνία αυτή (πρβλ. απόφαση της 14ης Ιανουαρίου 2021, RTS *infra* και Aannemingsbedrijf Norré-Behaegel, C-387/19, EU:C:2021:13, σκέψη 23 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 35 Στην υπό κρίση υπόθεση, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι η απόφαση περί μη διεξαγωγής διαγωνισμού για την κατασκευή του εθνικού σταδίου ποδοσφαίρου της Σλοβακίας ελήφθη με την απόφαση 400/2013 της Σλοβακικής Κυβερνήσεως, της 10ης Ιουλίου 2013, ημερομηνία κατά την οποία είχε εφαρμογή η οδηγία 2004/18. Υπό την επιφύλαξη των εξακριβώσεων στις οποίες θα πρέπει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, προκύπτει ότι η απόφαση αυτή διευθέτησε οριστικά, για το Υπουργείο Παιδείας και για τη Σλοβακική Δημοκρατία, το ζήτημα αν υφίστατο ή όχι υποχρέωση διεξαγωγής διαγωνισμού.
- 36 Εν πάση περιπτώσει, ακόμη και αν το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η οριστική απόφαση επί του ζητήματος αν υφίστατο ή όχι υποχρέωση διεξαγωγής τέτοιου διαγωνισμού είναι μεταγενέστερη της 18ης Απριλίου 2016, ημερομηνίας κατά την οποία καταργήθηκε η οδηγία 2004/18 και κατά την οποία έληξε η προθεσμία μεταφοράς της οδηγίας 2014/24 στην εσωτερική έννομη τάξη, εντούτοις το περιεχόμενο του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2004/18 αντιστοιχεί κατ' ουσίαν, όσον αφορά την εκτέλεση έργου το οποίο πληροί τις απαιτήσεις που έχει καθορίσει η αναθέτουσα αρχή, στο περιεχόμενο του άρθρου 2, παράγραφος 1, σημείο 6, στοιχείο γ', της οδηγίας 2014/24.
- 37 Κατόπιν των προκαταρκτικών αυτών διευκρινίσεων, πρέπει να διευκρινισθεί αν σύνολο συμβάσεων με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνόλου συμβάσεων πληροί τα κριτήρια της «συμβάσεως δημοσίων έργων» του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2004/18, δεδομένου ότι η συγκεκριμένη έννοια αποτελεί αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης, οπότε ο νομικός χαρακτηρισμός μιας συμβάσεως βάσει του δικαίου κράτους μέλους δεν ασκεί επιρροή επ' αυτής (πρβλ. απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2007, Auroux κ.λπ., C-220/05, EU:C:2007:31, σκέψη 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 38 Συναφώς, πρέπει να εξακριβωθεί, σύμφωνα με τον ορισμό της έννοιας της «δημόσιας συμβάσεως» του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/18, αν ένα τέτοιο σύνολο συμβάσεων συνιστά σύμβαση εξ επαχθούς αιτίας συναφθείσα εγγράφως μεταξύ οικονομικών φορέων και

αναθέτουσας αρχής και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, αν η σύμβαση αυτή έχει ως αντικείμενο την υλοποίηση έργου το οποίο ανταποκρίνεται στις επακριβώς οριζόμενες από την εν λόγω αναθέτουσα αρχή ανάγκες, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', της ανωτέρω οδηγίας.

- 39 Εν προκειμένω, στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να αποφανθεί επί του ζητήματος αυτού αφού προβεί στις αναγκαίες προς τούτο εκτιμήσεις. Πρέπει, ειδικότερα, να υπομνησθεί ότι το άρθρο 267 ΣΛΕΕ δεν παρέχει στο Δικαστήριο αρμοδιότητα να εφαρμόζει τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, αλλά μόνο να αποφαινεται επί της ερμηνείας των Συνθηκών και των πράξεων των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, κατά πάγια νομολογία, το Δικαστήριο δύναται, στο πλαίσιο της δικαστικής συνεργασίας την οποία καθιερώνει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ και βάσει των στοιχείων της δικογραφίας, να παράσχει στο εθνικό δικαστήριο τα στοιχεία ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης τα οποία θα μπορούσαν να του ήταν χρήσιμα κατά την εκτίμηση των αποτελεσμάτων των διαφόρων διατάξεων του δικαίου αυτού (απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2023, *Asociația «Forumul Judecătorilor din România»*, C-216/21, EU:C:2023:628, σκέψη 72 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 40 Κατά πρώτον, ο όρος «συμβάσεις» του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/18 καλύπτει επίσης τη σύμπτωση βουλήσεων που προκύπτει από πλείονα έγγραφα, χωρίς να αποτελεί εμπόδιο προς τούτο το γεγονός ότι καθένα από τα έγγραφα αυτά συνιστά σύμβαση κατά το εθνικό δίκαιο.
- 41 Στην υπό κρίση υπόθεση, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι η σύμβαση επιχορηγήσεως και το προσύμφωνο πωλήσεως είναι αλληλένδετα ως προς το αντικείμενο, δεδομένου ότι τόσο η μία όσο και η άλλη συνήφθησαν στο πλαίσιο του σχεδίου κατασκευής του εθνικού σταδίου ποδοσφαίρου της Σλοβακίας, και ως προς τον χρόνο. Αυτό επιβεβαιώνεται από την απόφαση SA.46530, στην οποία αναφέρεται ότι η κατασκευή του σταδίου άρχισε μόλις το φθινόπωρο του 2016, ήτοι μετά τη σύναψη, στις 10 Μαΐου 2016, της τροποποιητικής πράξεως αριθ. 1 της συμβάσεως επιχορηγήσεως, καθώς και του προσυμφώνου πωλήσεως.
- 42 Κατά δεύτερον, οι συμβάσεις που απαρτίζουν το επίμαχο στην κύρια δίκη σύνολο συμβάσεων συνήφθησαν εγγράφως, αφενός, από τη *Národný futbalový štadión*, όσον αφορά τη σύμβαση επιχορηγήσεως, και από τη NFŠ, όσον αφορά το προσύμφωνο πωλήσεως, οι οποίες είναι οικονομικοί φορείς, και, αφετέρου, από το Σλοβακικό Δημόσιο, το οποίο είναι η αναθέτουσα αρχή, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 9, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2004/18.
- 43 Κατά τρίτον, πρέπει να εξακριβωθεί αν ένα σύνολο συμβάσεων με τα χαρακτηριστικά του επίμαχου στην κύρια δίκη συνάπτεται εξ επαχθούς αιτίας.
- 44 Αφενός, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η φράση «εξ επαχθούς αιτίας» δηλώνει τη σύμβαση με την οποία έκαστος των συμβαλλομένων αναλαμβάνει την υποχρέωση να εκπληρώσει μια παροχή έναντι αντιπαροχής. Επομένως, ο αμφοτεροβαρής χαρακτήρας της συμβάσεως αποτελεί ουσιώδες χαρακτηριστικό μιας δημόσιας συμβάσεως και συνεπάγεται κατ' ανάγκην τη δημιουργία νομικώς δεσμευτικών υποχρεώσεων για καθένα από τα συμβαλλόμενα μέρη, των οποίων η εκπλήρωση πρέπει να μπορεί να επιδιωχθεί δικαστικώς (πρβλ. απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2020, *Tax-Fin-Lex*, C-367/19, EU:C:2020:685, σκέψεις 25 και 26 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 45 Συναφώς, επισημαίνεται ότι, όταν μια σύμβαση περιλαμβάνει υποχρέωση αγοράς από την αναθέτουσα αρχή, χωρίς ο αντισυμβαλλόμενός της να υπέχει υποχρέωση πώλησεως, η εν λόγω απουσία υποχρεώσεως πώλησεως δεν αρκεί κατ' ανάγκην για να αποκλεισθεί ο αμφοτεροβαρής χαρακτήρας της συμβάσεως και, ως εκ τούτου, η ύπαρξη δημόσιας συμβάσεως, δεδομένου ότι το συμπέρασμα αυτό μπορεί, εφόσον συντρέχει λόγος, να συναχθεί μόνον κατόπιν εξετάσεως του συνόλου των κρίσιμων στοιχείων.
- 46 Στην υπό κρίση υπόθεση, το αιτούν δικαστήριο αναφέρει την ύπαρξη αμοιβαίων υποχρεώσεων μεταξύ του Υπουργείου Παιδείας και της NFS. Προσέτι, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι η σύμβαση επιχορηγήσεως περιλαμβάνει την υποχρέωση του Δημοσίου να καταβάλει την επιχορήγηση, καθώς και τις υποχρεώσεις του δικαιοπαρόχου της NFS να κατασκευάσει το εθνικό στάδιο ποδοσφαίρου της Σλοβακίας σύμφωνα με τους καθορισθέντες από το Υπουργείο Παιδείας όρους, να χρηματοδοτήσει τουλάχιστον το 60 % του κόστους κατασκευής και, όπως προβλεπόταν στο αρχικό κείμενο της συμβάσεως πριν από την τροποποίησή της, να επιτρέψει στη Σλοβακική Ομοσπονδία Ποδοσφαίρου τη δωρεάν χρήση ενός τμήματός του. Μολονότι η τροποποιητική πράξη αριθ. 1 της συμβάσεως επιχορηγήσεως κατάργησε την τελευταία αυτή υποχρέωση, εντούτοις δεν κατάργησε τις λοιπές υποχρεώσεις, οι οποίες μεταβιβάστηκαν στη NFS.
- 47 Αφετέρου, στο πλαίσιο συμβάσεως δημοσίων έργων, η αναθέτουσα αρχή λαμβάνει παροχή συνιστάμενη στην υλοποίηση των έργων στην οποία αποσκοπεί η σύμβαση και η οποία έχει για την αρχή αυτή άμεσο οικονομικό ενδιαφέρον. Τέτοιο οικονομικό ενδιαφέρον μπορεί να διαπιστωθεί όχι μόνον όταν προβλέπεται ότι η αναθέτουσα αρχή πρόκειται να καταστεί κύριος των έργων ή του αποτελέσματος των εργασιών που αποτελούν αντικείμενο της συμβάσεως, αλλά και στην περίπτωση που πρόκειται να αποκτήσει νόμιμο τίτλο ο οποίος της εξασφαλίζει την εξουσία διαθέσεως των εν λόγω έργων για την εξυπηρέτηση δημόσιας αποστολής [πρβλ. απόφαση της 22ας Απριλίου 2021, Επιτροπή κατά Αυστρίας (Μίσθωση κτιρίου που δεν έχει ακόμη ανεγερθεί), C-537/19, EU:C:2021:319, σκέψη 44 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].
- 48 Από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι, μολονότι το εθνικό στάδιο ποδοσφαίρου της Σλοβακίας ανήκει στη NFS, η σύμβαση επιχορηγήσεως περιορίζει το δικαίωμα μεταβιβάσεως της κυριότητας του σταδίου σε τρίτους, απαιτώντας προς τούτο, μεταξύ άλλων, την προηγούμενη έγγραφη συγκατάθεση του σλοβακικού κράτους. Ως εκ τούτου, το κράτος αυτό διαθέτει κατ' ουσίαν δικαίωμα προαιρέσεως επί του σταδίου με εγγενή οικονομική αξία.
- 49 Το οικονομικό ενδιαφέρον μπορεί επίσης να έγκειται στα οικονομικά πλεονεκτήματα που μπορεί να αποκομίσει η αναθέτουσα αρχή από τη μελλοντική χρήση ή εκποίηση του έργου, στο γεγονός ότι συμμετείχε οικονομικά στην υλοποίηση του έργου ή στον κίνδυνο που αυτή φέρει σε περίπτωση ανεπιτυχούς εκτελέσεως των εργασιών (απόφαση της 25ης Μαρτίου 2010, Helmut Müller, C-451/08, EU:C:2010:168, σκέψη 52 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 50 Εν προκειμένω, όπως επισήμανε η NFS με τις γραπτές παρατηρήσεις της και κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, το δικαίωμα προαιρέσεως που έχει η ίδια δυνάμει του προσυμφώνου πώλησεως συνιστά εγγύηση κατά του εμπορικού κινδύνου που θα επέλθει σε περίπτωση που το εθνικό στάδιο ποδοσφαίρου της Σλοβακίας αποδειχθεί για την NFS εμπορικά ασύμφορο. Ως εκ τούτου, η αναθέτουσα αρχή, δεσμευόμενη να αγοράσει το στάδιο αυτό κατόπιν αιτήματος της NFS, ανέλαβε όλους τους κινδύνους σε περίπτωση οικονομικής αποτυχίας του έργου.

- 51 Κατά τέταρτον, υπενθυμίζεται ότι, για να συνιστά μια σύμβαση «δημόσια σύμβαση έργων», η οποία έχει ως αντικείμενο την εκτέλεση ενός έργου, το έργο αυτό πρέπει να εκτελείται σύμφωνα με τις επακριβώς προσδιοριζόμενες από την αναθέτουσα αρχή ανάγκες, ενώ τα μέσα διά των οποίων η εκτέλεση λαμβάνει χώρα είναι αδιάφορα (πρβλ. απόφαση της 29ης Οκτωβρίου 2009, Επιτροπή κατά Γερμανίας, C-536/07, EU:C:2009:664, σκέψη 55).
- 52 Συναφώς, μπορεί να εντοπισθεί η ύπαρξη καθοριστικής επιρροής της αναθέτουσας αρχής στον σχεδιασμό του υπό ανέγερση κτιρίου, ιδίως αν είναι δυνατόν να αποδειχθεί ότι η επιρροή αυτή ασκείται στην αρχιτεκτονική δομή του κτιρίου αυτού, όπως είναι οι διαστάσεις του, οι εξωτερικοί τοίχοι του και οι φέροντες τοίχοι του [πρβλ. απόφαση της 22ας Απριλίου 2021, Επιτροπή κατά Αυστρίας (Μίσθωση κτιρίου που δεν έχει ακόμη ανεγερθεί), C-537/19, EU:C:2021:319, σκέψη 53].
- 53 Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει, στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, ότι το εθνικό στάδιο ποδοσφαίρου της Σλοβακίας έπρεπε να κατασκευασθεί σύμφωνα με τους καθορισθέντες από το Υπουργείο Παιδείας όρους. Συναφώς, το Υπουργείο Παιδείας παρέπεμψε, στην υπόθεση της κύριας δίκης, όπως και η NFŠ με τις γραπτές παρατηρήσεις της ενώπιον του Δικαστηρίου, στην τήρηση των κριτηρίων του Κανονισμού της UEFA για την υποδομή των σταδίων όσον αφορά τα στάδια της κατηγορίας 4.
- 54 Πάντως, η υποχρέωση τηρήσεως των κριτηρίων αυτών –η ύπαρξη της οποίας πρέπει να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο– θα μπορούσε να συνιστά στοιχείο περί της υπάρξεως καθοριστικής επιρροής του σλοβακικού κράτους επί της αρχιτεκτονικής δομής, στην περίπτωση που ο Κανονισμός της UEFA επιβάλλει απαιτήσεις σχετικές, για παράδειγμα, με τις διαστάσεις του αγωνιστικού χώρου, με τη χωρητικότητα θεατών του σταδίου ή με τον αριθμό των προβλεπόμενων θέσεων σταθμεύσεως, όπερ εναπόκειται επίσης στο αιτούν δικαστήριο να εξετάσει.
- 55 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, και υπό την επιφύλαξη των εξακριβώσεων στις οποίες πρέπει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, ένα σύνολο συμβάσεων με τα χαρακτηριστικά του επίμαχου στην κύρια δίκη συνόλου συμβάσεων συνιστά «δημόσια σύμβαση έργων», κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2004/18.
- 56 Το συμπέρασμα αυτό δεν αναιρείται από το γεγονός ότι η Επιτροπή έκρινε, στην απόφαση SA.46530, ότι η επιχορήγηση για την κατασκευή του εθνικού σταδίου ποδοσφαίρου της Σλοβακίας και το προσύμφωνο περί πωλήσεως του συνιστούν κρατική ενίσχυση συμβατή με την εσωτερική αγορά, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ.
- 57 Κατά τη NFŠ, η απόφαση της Επιτροπής συνεπάγεται ότι δεν είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί ως δημόσια σύμβαση το επίμαχο στην κύρια δίκη σύνολο συμβάσεων. Επομένως, θεωρεί ότι από την εν λόγω απόφαση προκύπτει, μεταξύ άλλων, ότι η εταιρία αυτή δεν είχε την υποχρέωση να κατασκευάσει το εθνικό στάδιο ποδοσφαίρου της Σλοβακίας. Προσέτι, η εν λόγω εταιρία δηλώνει ότι συμμορφώθηκε προς τους κανόνες περί συνάψεως δημοσίων συμβάσεων κατά την επιλογή των προμηθευτών της, σύμφωνα με υποχρέωση περί της οποίας κάνει λόγο η απόφαση της Επιτροπής.
- 58 Ωστόσο, αφενός, μολονότι η απόφαση SA.46530 αναφέρει ότι η NFŠ θα εξακολουθήσει να έχει την κυριότητα του εθνικού σταδίου ποδοσφαίρου της Σλοβακίας μετά την κατασκευή του, χωρίς να υφίσταται υποχρέωση μεταβιβάσεως της κυριότητας του σταδίου στο Σλοβακικό Δημόσιο, εντούτοις η απόφαση δεν αναφέρει ότι δεν υφίσταται υποχρέωση κατασκευής του εν λόγω σταδίου.

- 59 Εν πάση περιπτώσει, επισημαίνεται ότι, ασφαλώς, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να απέχουν από την έκδοση αποφάσεων που αντίκεινται σε απόφαση της Επιτροπής περί του συμβατού κρατικής ενισχύσεως με την εσωτερική αγορά, η εκτίμηση της οποίας εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του θεσμικού αυτού οργάνου, το οποίο ενεργεί υπό τον έλεγχο του δικαστή της Ένωσης (πρβλ. απόφαση της 4ης Μαρτίου 2020, *Buonotourist* κατά Επιτροπής, C-586/18 P, EU:C:2020:152, σκέψεις 90 και 91 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Εντούτοις, εκτιμήσεις οι οποίες θα μπορούσαν να απορρέουν εμμέσως από απόφαση του θεσμικού αυτού οργάνου σχετικά με κρατική ενίσχυση δεν μπορούν, κατ' αρχήν, να δεσμεύουν τα εθνικά δικαστήρια σε διαφορά, όπως αυτή της κύριας δίκης, η οποία δεν έχει σχέση με τη συμβατότητα της ενισχύσεως αυτής με την εσωτερική αγορά.
- 60 Αφετέρου, όταν η αναθέτουσα αρχή έχει την υποχρέωση να τηρεί τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης σχετικά με τη σύναψη δημοσίων συμβάσεων, η αρχή αυτή δεν μπορεί να απαλλαγεί από την εν λόγω υποχρέωση, η οποία βαρύνει ειδικώς την ίδια, επιβάλλοντας στον οικονομικό φορέα με τον οποίο συνάπτει τέτοια σύμβαση την υποχρέωση να συμμορφωθεί προς τους κανόνες αυτούς κατά την εκτέλεση της επίμαχης συμβάσεως. Ως εκ τούτου, εν προκειμένω, η ύπαρξη δημόσιας συμβάσεως μεταξύ της NFS και του Σλοβακικού Δημοσίου δεν μπορεί να τεθεί εν αμφιβόλω από το γεγονός ότι η απόφαση SA.46530 αναφέρει ότι οι εργασίες κατασκευής του εθνικού σταδίου ποδοσφαίρου της Σλοβακίας θα αποτελέσουν αντικείμενο διαδικασίας διαγωνισμού σύμφωνα με τους εφαρμοστέους κανόνες περί συνάψεως δημοσίων συμβάσεων.
- 61 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2004/18 έχει την έννοια ότι συνιστά «σύμβαση δημοσίων έργων», κατά τη διάταξη αυτή, σύνολο συμβάσεων μεταξύ κράτους μέλους και οικονομικού φορέα το οποίο περιλαμβάνει σύμβαση επιχορηγήσεως καθώς και προσύμφωνο πωλήσεως συναφθέντα για την κατασκευή σταδίου ποδοσφαίρου, εφόσον το σύνολο αυτό συμβάσεων δημιουργεί αμοιβαίες υποχρεώσεις μεταξύ του κράτους και του οικονομικού φορέα, στις οποίες περιλαμβάνονται η υποχρέωση κατασκευής του σταδίου σύμφωνα με τους όρους που καθορίζει το εν λόγω κράτος καθώς και μονομερές δικαίωμα προαίρεσεως πωλήσεως υπέρ του οικονομικού φορέα, το οποίο αντιστοιχεί στην υποχρέωση του κράτους να αγοράσει το στάδιο και χορηγεί στον ίδιο οικονομικό φορέα κρατική ενίσχυση την οποία η Επιτροπή έχει αναγνωρίσει ως συμβατή με την εσωτερική αγορά.

Επί του δευτέρου, του τρίτου και του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος

- 62 Με το δεύτερο, το τρίτο και το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν η οδηγία 89/665 ή η οδηγία 2014/24 έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στην εφαρμογή, κατόπιν ενστάσεως ακυρότητας προβληθείσας από την αναθέτουσα αρχή, εθνικής νομοθεσίας η οποία προβλέπει ότι σύμβαση συναφθείσα κατά παράβαση της ρυθμίσεως περί συνάψεως δημοσίων συμβάσεων πάσχει απόλυτη ακυρότητα *ex tunc*.

Επί του παραδεκτού

- 63 Η NFS φρονεί ότι τα συγκεκριμένα ερωτήματα είναι υποθετικά. Η Επιτροπή αμφισβητεί επίσης το παραδεκτό τους, για τον λόγο ότι το αιτούν δικαστήριο δεν εκθέτει σαφώς τους λόγους για τους οποίους χρειάζεται απάντηση επ' αυτών.

- 64 Κατά πάγια νομολογία, τα προδικαστικά ερωτήματα που αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή. Το Δικαστήριο μπορεί να αρνηθεί να αποφανθεί επί προδικαστικού ερωτήματος που έχει υποβάλει εθνικό δικαστήριο μόνον όταν είναι πρόδηλο ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή, ακόμη, όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί (απόφαση της 30ής Απριλίου 2024, Procura della Repubblica presso il Tribunale di Bolzano, C-178/22, EU:C:2024:371, σκέψη 27 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 65 Από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το Υπουργείο Παιδείας προέβαλε, κατ' ένσταση, την ακυρότητα του συνόλου των επίμαχων στην κύρια δίκη συμβάσεων διότι το σύνολο αυτό των συμβάσεων συνήφθη χωρίς προκήρυξη διαγωνισμού και διότι η εθνική νομοθεσία, όπως ερμηνεύεται από μερίδα της εθνικής νομολογίας, επιβάλλει την κήρυξη *ex tunc* της απόλυτης ακυρότητας συμβάσεως συναφθείσας κατά παράβαση της νομοθεσίας περί συνάψεως δημοσίων συμβάσεων.
- 66 Ως εκ τούτου, το δεύτερο, το τρίτο και το τέταρτο ερώτημα δεν έχουν υποθετικό χαρακτήρα και δεν είναι πρόδηλο ότι η απάντηση στα ερωτήματα αυτά δεν θα ήταν χρήσιμη στο αιτούν δικαστήριο για να αποφανθεί επί της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Επομένως, τα ερωτήματα είναι παραδεκτά.

Επί της ουσίας

- 67 Κατά πρώτον, η οδηγία 89/665 δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προβαίνει σε πλήρη εναρμόνιση και, ως εκ τούτου, ότι αφορά το σύνολο των ενδίκων βοηθημάτων στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων (πρβλ. απόφαση της 14ης Μαΐου 2020, T-Systems Magyarország, C-263/19, EU:C:2020:373, σκέψη 53).
- 68 Υπό το πρίσμα της διευκρινίσεως αυτής, πρέπει να εξετασθεί αν ένσταση ακυρότητας προβληθείσα από αναθέτουσα αρχή εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ως άνω οδηγίας.
- 69 Συναφώς, το άρθρο 1 της οδηγίας 89/665, το οποίο φέρει τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής και διαθεσιμότητα των διαδικασιών προσφυγής», αναφέρει, στην παράγραφο 3, τα πρόσωπα που πρέπει να μπορούν να ασκήσουν προσφυγή δυνάμει της οδηγίας. Η διάταξη αυτή απαιτεί οι διαδικασίες προσφυγής να είναι διαθέσιμες τουλάχιστον σε οποιοδήποτε πρόσωπο έχει ή είχε συμφέρον να του ανατεθεί συγκεκριμένη σύμβαση και το οποίο υπέστη ή ενδέχεται να υποστεί ζημία από εικαζόμενη παράβαση.
- 70 Εξάλλου, το άρθρο 1, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, της εν λόγω οδηγίας μνημονεύει τις αποφάσεις που πρέπει να μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο προσφυγής δυνάμει της ίδιας οδηγίας. Η διάταξη αυτή απαιτεί απλώς να μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο τέτοιων προσφυγών οι αποφάσεις που λαμβάνουν οι αναθέτουσες αρχές.
- 71 Από τον συνδυασμό των ανωτέρω διατάξεων προκύπτει ότι η οδηγία 89/665 δεν αποσκοπεί στην πρόβλεψη διαδικασιών ή μέσων παροχής έννομης προστασίας υπέρ των αναθετουσών αρχών.

- 72 Η ερμηνεία αυτή επιρρωννύεται από τη νομολογία του Δικαστηρίου, κατά την οποία οι διατάξεις της εν λόγω οδηγίας αποσκοπούν στην προστασία των οικονομικών φορέων έναντι των αυθαιρεσιών της αναθέτουσας αρχής (πρβλ. απόφαση της 14ης Μαΐου 2020, T-Systems Magyarország, C-263/19, EU:C:2020:373, σκέψη 51 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 73 Ειδικότερα, παρατηρείται ότι το άρθρο 2δ της οδηγίας 89/665, στο οποίο αναφέρεται το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, αφορά τις συνέπειες της παραβάσεως των κανόνων του δικαίου της Ένωσης περί δημοσίων συμβάσεων, όπως και το άρθρο 2ε της οδηγίας αυτής. Το Δικαστήριο έχει κρίνει όμως ότι το άρθρο 2ε της εν λόγω οδηγίας αφορά μόνον τις προσφυγές που ασκούνται από επιχειρήσεις οι οποίες έχουν ή είχαν συμφέρον να τους ανατεθεί συγκεκριμένη σύμβαση και οι οποίες ζημιώθηκαν ή ενδέχεται να ζημιωθούν από εικαζόμενη παράβαση (πρβλ. απόφαση της 14ης Μαΐου 2020, T-Systems Magyarország, C-263/19, EU:C:2020:373, σκέψη 54).
- 74 Επομένως, ένσταση ακυρότητας προβληθείσα από αναθέτουσα αρχή δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 89/665.
- 75 Κατά δεύτερον, η οδηγία 2014/24 θεσπίζει μόνον, όπως προκύπτει από το άρθρο 1, παράγραφος 1, κανόνες εφαρμοστέους στις διαδικασίες συνάψεως δημοσίων συμβάσεων, χωρίς να ρυθμίζει τις συνέπειες εκ της παραβάσεως των κανόνων αυτών.
- 76 Τούτου λεχθέντος, το άρθρο 83 της οδηγίας 2014/24 προβλέπει κανόνες για την παρακολούθηση της εφαρμογής της. Δεδομένου ότι οι κανόνες αυτοί έχουν διαδικαστικό χαρακτήρα, εφαρμόζονται, από τις 18 Απριλίου 2016, ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας, σε όλες τις νέες ή εκκρεμείς διαδικασίες συνάψεως δημοσίων συμβάσεων, οι οποίες εμπίπτουν στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής.
- 77 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το άρθρο 83, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2014/24 έχει την έννοια ότι δεν επιβάλλει ούτε απαγορεύει στα κράτη μέλη να θεσπίσουν ρύθμιση δυνάμει της οποίας μια ελεγκτική αρχή μπορεί να κινήσει αυτεπαγγέλτως, για λόγους προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, διαδικασία προσφυγής με σκοπό τον έλεγχο των παραβάσεων της νομοθεσίας περί δημοσίων συμβάσεων (πρβλ. απόφαση της 26ης Μαρτίου 2020, Hungeod κ.λπ., C-496/18 και C-497/18, EU:C:2020:240, σκέψη 84).
- 78 Εντούτοις, το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι τοιαύτη διαδικασία προσφυγής, εφόσον προβλέπεται, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης στο μέτρο κατά το οποίο οι δημόσιες συμβάσεις που αποτελούν αντικείμενο τοιαύτης προσφυγής εμπίπτουν στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής των οδηγιών περί δημοσίων συμβάσεων. Επομένως, μια τέτοια διαδικασία πρέπει να τηρεί το δίκαιο της Ένωσης, περιλαμβανομένων των γενικών αρχών του δικαίου της (απόφαση της 26ης Μαρτίου 2020, Hungeod κ.λπ., C-496/18 και C-497/18, EU:C:2020:240, σκέψεις 85 και 86).
- 79 Ομοίως, το άρθρο 83, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2014/24 έχει την έννοια ότι δεν επιβάλλει ούτε απαγορεύει στα κράτη μέλη να θεσπίσουν εθνική νομοθεσία προβλέπουσα τη δυνατότητα της αναθέτουσας αρχής να προβάλλει, στο πλαίσιο διαφοράς που αφορά σύμβαση, ένσταση απόλυτης ακυρότητας ex tunc λόγω παραβάσεως της νομοθεσίας περί δημοσίων συμβάσεων.
- 80 Εξάλλου, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο δεν προκύπτει, υπό την επιφύλαξη εξακριβώσεως από το αιτούν δικαστήριο, ότι η προσφυγή που προκάλεσε τη διαφορά της κύριας δίκης παραβιάζει το δίκαιο της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων των γενικών αρχών του δικαίου της.

- 81 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο, το τρίτο και το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι η οδηγία 89/665 και η οδηγία 2014/24 έχουν την έννοια ότι δεν αντιτίθενται στην εφαρμογή, κατόπιν ενστάσεως ακυρότητας προβληθείσας από την αναθέτουσα αρχή, εθνικής νομοθεσίας η οποία προβλέπει ότι σύμβαση συναφθείσα κατά παράβαση της ρυθμίσεως περί συνάψεως δημοσίων συμβάσεων είναι απολύτως άκυρη *ex tunc*, υπό την προϋπόθεση ότι, όσον αφορά δημόσια σύμβαση εμπίπτουσα στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2014/24, η νομοθεσία που προβλέπει τοιαύτη ακυρότητα είναι σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης, περιλαμβανομένων των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 82 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τέταρτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2004/18/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών,

έχει την έννοια ότι:

συνιστά «σύμβαση δημοσίων έργων», κατά τη διάταξη αυτή, σύνολο συμβάσεων μεταξύ κράτους μέλους και οικονομικού φορέα το οποίο περιλαμβάνει σύμβαση επιχορηγήσεως καθώς και προσύμφωνο πωλήσεως συναφθέντα για την κατασκευή σταδίου ποδοσφαίρου, εφόσον το σύνολο αυτό συμβάσεων δημιουργεί αμοιβαίες υποχρεώσεις μεταξύ του κράτους και του οικονομικού φορέα, στις οποίες περιλαμβάνονται η υποχρέωση κατασκευής του σταδίου σύμφωνα με τους όρους που καθορίζει το εν λόγω κράτος καθώς και μονομερές δικαίωμα προαίρεσεως πωλήσεως υπέρ του οικονομικού φορέα, το οποίο αντιστοιχεί στην υποχρέωση του κράτους να αγοράσει το στάδιο, και χορηγεί στον ίδιο οικονομικό φορέα κρατική ενίσχυση την οποία η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναγνωρίσει ως συμβατή με την εσωτερική αγορά.

- 2) Η οδηγία 89/665/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1989, για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων περί της εφαρμογής των διαδικασιών προσφυγής στον τομέα της σύναψης συμβάσεων κρατικών προμηθειών και δημοσίων έργων, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2014/23/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, καθώς και η οδηγία 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/EK,

έχουν την έννοια ότι:

δεν αντιτίθενται στην εφαρμογή, κατόπιν ενστάσεως ακυρότητας προβληθείσας από την αναθέτουσα αρχή, εθνικής νομοθεσίας η οποία προβλέπει ότι σύμβαση συναφθείσα κατά παράβαση της ρυθμίσεως περί συνάψεως δημοσίων συμβάσεων είναι απολύτως

άκυρη ex tunc, υπό την προϋπόθεση ότι, όσον αφορά δημόσια σύμβαση εμπίπτουσα στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2014/24, η νομοθεσία που προβλέπει τιαύτη ακυρότητα είναι σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης, περιλαμβανομένων των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης.

(υπογραφές)